

ların yürümeye çalışmaları gereken bir yoldur.

Çin'de cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte gök kültü kaldırılmış, Mao devrinde Konfüçyüsçülüğün kitapları yakılmış, Konfüçyüs unutturulmak istenmiştir. Buna rağmen Konfüçyüs'e gösterilen saygı devam etmiştir. Diğer taraftan Konfüçyüsçülüğün bir din veya bir ahlâk sistemi olup olmadığı öteden beri tartışılmıştır. Konfüçyüsçülüğün bir mâbed teşkilâtı, özel bir ruhban sınıfı, zorunlu bir âmentüsü yoktur. Bununla beraber bir yüce Tanrı inancı, bir kurucusu, kutsal kabul edilen bir metin koleksiyonu vardır. Fakat Chu Hsi ve yeni Konfüçyüsçülüğün canlandırılmasından başlayarak 700 yıl boyunca pek çok Konfüçyüsçü bilim adamı Tanrı'ya ve ölümden sonrasına (âhiret) inanma konusunda agnostik davranmıştır. Konfüçyüsçülük de daima bu dünyada en yüksek gaye olarak sosyal ve ferdi hayatı tamamlamayı göz önünde bulundurmuş, ahlâk kuralları, eğitim, politik ve sosyal istikrar üzerinde ısrarla durmuştur. Ayrıca Çin tarihinde 2000 yılı aşkın bir süreden beri Konfüçyüs'e üstün bir insan, kutsal ve bilge bir kişi olarak tapınılmış, kendisine dualar edilmiş, kurbanlar sunulmuştur. Ayrıca yönetici kozmik bir güç ve aşkın mânevî değerler sisteminin de yer aldığı Konfüçyüsçülük, Çin'in millî dinlerinden biri olarak kabul edilmesi yanında insanlığın en önemli ve en etkili dinleri arasında gösterilmiştir (DCR, s. 203-204).

BİBLİYOGRAFYA :

A Dictionary of Religion and Ethics (ed. S. Mathews - G. B. Smith), London 1921, s. 83-84, 109-110, 410, 437, 449; DCR, s. 189-190, 203-205, 345, 409, 411, 414, 484-485, 572, 575, 599, 612, 616, 657; Konfüçyüs, *Konuşmalar* (trc. Muhaddere Nabi Özerdim), Ankara 1963, s. 11, 23, 24, 35, 36, 37, 46, 50, 85, 86, 107, 114; ayrıca bk. tercüme edenin girişi, s. 11; M. Şemseddin [Günaltay], *Târîh-i Edyân*, İstanbul 1338, s. 242-258; L. Yutang, *The Wisdom of Confucius*, New York 1938, s. 53-204; A. Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara 1955, s. 16-22; H. Ringgren - A. V. Ström, *Religions of Mankind* (ed. J. C. G. Greig, trc. N. L. Jensen), Philadelphia 1967, s. 390-395; L. Hodous, "Confucianism", *The Great Religions of the Modern World* (ed. E. J. Jurji), New Jersey 1967, s. 1-23; J. K. Fairbank, *Çağdaş Çin'in Temelleri* (trc. Ünsal Oskay), Ankara 1969, s. 65-79; C. Wei-hsun Fu, "Confucianism and Taoism", *Historical Atlas of the Religions of the World* (ed. Ismail Ragi al Faruqi), New York 1974, s. 109-117; D. A. Brown, *A Guide to Religions*, London 1975, s. 89-96; *Mencius* (trc. D. C. Lau), Middlesex 1976, s. 49-204, 220-235; M. Eliade, *From Primitives to Zen a Thematic Sourcebook of the History of*

Religions, London 1977, s. 566-570; J. Ching, *Confucianism and Christianity: A Comparative Study*, Tokyo 1977, s. 93-96, 112-124, 168-171; E. Pound, *Konfüçyüs* (trc. Ahmet Yücel), İstanbul 1981, s. 7-10, 19-23, 92; Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993, s. 57-67; E. R. Pike, *Encyclopaedia of Religion and Religions*, London 1951, s. 92-93, 107-110; A. C. Graham, "Confucianism", *The Concise Encyclopaedia of Living Faiths* (ed. R. C. Zaehner), London 1977, s. 364-365; D. L. Overmyer, "Chinese Religion", *ER*, III, 257-289; Wing-Tsit Chan, "Chinese Religion: Religious and Philosophical Texts", a.e., III, 305-312; a.mlf., "Confucian Thought", a.e., IV, 15-23.

AHMET GÜÇ

KONGO DEMOKRATİK CUMHURİYETİ

Orta Afrika'da ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. ÜLKEDEN İSLÂMİYET

Afrika kıtasının Sudan ve Cezayir'den sonra üçüncü büyük ülkesi olan ve 1971-1997 yılları arasında Zaire diye anılan Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin batısında Kongo Cumhuriyeti, kuzeyinde Orta Afrika Cumhuriyeti ve Sudan, doğusunda Uganda, Ruanda, Burundi ve Tanzanya, güneyinde Zambiya ile Angola bulunmaktadır. Belçika sömürgesi iken 30 Haziran 1960 tarihinde bağımsızlığına kavuşan ülkenin yüzölçümü 2.345.409 km², nüfusu yaklaşık 54 milyon (2001'de 53.624.718), para birimi Kongo frangı, başşehri Kinşasa'dır (Kinshasa, eski adı Léopoldville).

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin Atlas Okyanusu sahili boyunca sınırı sadece 37 km. olup ülkenin büyük bir kesimi yüksek dağlar, yaylalar ve ovalardan ibarettir. Kongo nehri ekvator kuşağını aşındırarak kadar Lualaba adını alır. Önce kuzeybatıya, ardından güneybatı istikametine doğru ilerleyen 4734 km. uzunluğundaki dünyanın bu üçüncü nehri, kendisine katılan irili ufaklı diğer nehirlerle birlikte birçok çağlayan ve gölleri aşarak, bir süre de Kongo Cumhuriyeti ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti arasında sınır çizdikten sonra bir halic oluşturup Atlas Okyanusu'na dökülür. Genelde ova ve yaylaların birbirini izlediği geniş bölgelerde birçok volkan konisi bulunmakta olup bunların en yükseği 5000 metreyi aşan Ruwenzori'dir (5110 m.). Büyük Göller bölgesindeki

yanardağlardan Kivu hâlâ faaliyettedir. Tropikal iklimin hüküm sürdüğü ülkede ortalama sıcaklık 26°C-28°C arasında değişmektedir. Ubangi ve Kongo nehirleri arasında yağış almayan iki aylık süre dışında geri kalan bölgelerde yıl boyunca yağmur yağar. Nehrin her iki tarafında geniş ormanlık alanlar vardır ve Ekvator bölgesindeki sık ormanlar yaşamaya fazla elverişli olmadığı için nüfus oranı burada düşer. Pigmelerin ve diğer zenci toplulukların yaşadığı bu alanlarda tarım ve hayvancılık yapılmaktadır. Tarım ürünlerinden mısır, manyoka, yer fıstığı ve kahve üretilir; ayrıca hurma yağı, şeker kamışı, kakao, kauçuk, pamuk, çay ve güzel kokulu otlar da önemli gelir kaynaklarıdır. Tatlı su balıkçılığı epeyce gelişmiş olup ormanlardan büyük miktarda ağaç kesimi yapılmaktadır. Altın, kalay, bakır, kobalt, kurşun, uranyum, kömür ve elmas madenleri bakımından zengin olan ülkenin başta Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Belçika'ya yaptığı ihracatı daha çok Belçika'dan sağladığı ithalatından fazladır. Yaklaşık 23.000 km. uzunluğunda bir mesafede nehir taşımacılığı yapılırken gittikçe gelişen karayolları ve havayolları da demiryolları kadar önemli hale gelmiştir. Ülkede bulunan az sayıdaki Avrupalılar önceleri fildişi ve kauçuğa önem verirken daha sonra madenleri ve büyük tarım alanlarını işletmişler, şehirlerde imalat sanayiini kurmuşlardır. Ülke nüfusunun büyük çoğunluğu madenlerle imalat sanayinde işçi olarak çalışmakta, geri kalanı ise çiftçilik yapmaktadır. Avcılık ve balıkçılıkla uğraşanlar da vardır.

250 civarında Afrika yerlisi Bantu ve Hami asıllı kabilenin meydana getirdiği karışık etnik yapı içinde Mongolar, Lubalar, Kongolar ve Mangbetu - Azandeler toplam nüfusun % 50'sini oluşturmaktadır. Günümüzde nüfusun % 70'i hristiyan, % 15'i müslüman, geri kalanlar ise animisttir. Yüzlerce dilin konuşulduğu ülkede resmî ve idarî dil Fransızca olmakla birlikte mahallî dillerden Lingala, Sevâhili'nin bir şivesi olan Kingwana, Kikongo ve Tshiluba millî dil kabul edilmiştir. 6.301.000 (2002) nüfusuyla başşehir Kinşasa'dan başka büyük şehirleri Lumumbashi (1.074.600), Mbuji-Mayi (905.800) ve Kolwezi'dir (803.900).

II. TARİH

Milattan önce I. yüzyılda Batı Afrika'dan hareket eden Bantu etnik grubu doğuya doğru ilerleyip uzun bir süreç içinde Büyük Göller bölgesine yerleşirken Kon-

go havzasını onlarla birlikte Pigme etnik grubu da yurt edindi. V. yüzyıldan itibaren bütün Ekvator bölgesi ve Hint Okyanusu sahillerine yayılan Bantular'ın alt kollarından Luba birliğinden doğan Mulopwe İmparatorluğu XVI. yüzyıla kadar hüküm sürdü. Bu arada XIII. yüzyılda Atlas Okyanusu sahilinde kurulan Kongo Krallığı, 1482'de ilk defa Portekizliler'le bazı malların ticaretini yapmak üzere anlaştı. 1498 yılından itibaren Amerika'ya Afrikalı kölelerin taşınması bölgedeki ticareti bu alanda yoğunlaştırdı ve 1880 yılına kadar sadece Kongo civarından milyonlarca köle taşındı. XVI. yüzyılda Portekizliler'in Kongo Krallığı'nı hristiyanlaştırma faaliyetini XVII. yüzyılda İtalyan misyonerler devam ettirdi. Bu iki asır boyunca Hollandalılar'ın da bölgede bazı noktaları ele geçirmesiyle Kasai ve Katanga gibi iç bölgelerden de köle ticareti aralıksız sürdü.

XIX. yüzyılda bugünkü Sudan'ın güneyinde yaşayan Zandeler, Kongo'nun kuzeydoğusuna yerleşerek 1815'te Mangbetu Krallığı'nı kurdular. Yüzyılın üçüncü çeyreğinde ülkenin güneydoğusunda maceracı bir siyahî olan Msiri'nin tesis ettiği, ömrü yüzyılın sonuna kadar varmayan Garengaze Krallığı bulunuyordu. XVIII. yüzyılda Uman'da kurulan ve XIX. yüzyılın ilk yarısında hâkimiyetini Doğu Afrika sahillerine kadar yayan Bû Saîd hânedanı, Zengibar'ı yönetim merkezi yaptıktan sonra Sultan Seyyid Saîd ve yerine geçen Seyyid Mâcid zamanında Afrika'nın içlerine yöneldi ve ticaret ağını Büyük Göl-ler bölgesine kadar genişletti. Tanganika gölünün doğusundaki Tabora'dan sonra 1840'ta Ujiji şehrini kuran Uman asıllı Zengibarlı Araplar ve Sevâhilîler daha fazla fildişi bulmak için gölün batı tarafına geçtiler. Bunların içinde, yerlilerce ve Avrupalı seyyahlarca daha çok Tippo Tip adıyla tanınan Hâmid b. Muhammed b. Cum'a el-Mürcebî XIX. yüzyıl Kongo tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biridir. Babasının Nyamwezi kabile reisinin kızıyla evliliğinden doğan Mürcebî, 1872'de aralarında kan bağı olduğunu iddia ettiği Batetela-Bakusu etnik grubunun reisi Kasongo Rushie ile anlaşarak Manyema bölgesine yerleşti. Kısa zamanda nüfuzu kuzeydeki Ituri ormanına, güneyde Katanga bölgesine, batıda Lomami ırmağına ve doğuda Tanganika gölüne kadar geniş bir alanı kapladı. Kendisini Utetere sultanı olarak nitelemeye başladı.

Afrika kıtasını paylaşmak için kıyasıyla bir mücadeleye giren Avrupa devletlerin-

Doğu
Kongo'da
devlet kuran
Tippo Tip
lakaplı
Hâmid
b. Muhammed
b. Cum'a
el-Mürcebî

den Fransa, İngiltere, Almanya ve Portekiz'in yanında Belçika Kralı II. Leopold 1870 yılından itibaren Kongo ile de şahsen ilgileniyordu. *Daily Telegraph* ve *New York Herald Tribune* gazeteleri adına 1874'te seyahate çıkan ve gerçek adı John Rowlands Stanley olan İngiliz asıllı Amerikalı seyyah Henry Morton Stanley'in Kongo'daki keşiflerine yardımcı oldu. Bu seyyah, Zengibar'dan 700 silahlı adamıyla başladığı yolculuğu sırasında kendileri için tehlikeli olan Doğu Kongo kısmını Tippo Tip sayesinde gezdi ve 1877'de Atlas Okyanusu sahiline ulaştı. Stanley ve Tippo Tip'in birlikte geçtikleri güzergâh 1882-1883 yıllarında birçok seyyah tarafından kullanıldı. Daha önce Güneydoğu Kongo'yu gezen David Livingstone dışında V. L. Cameron, T. H. Parke ve Schweinfurth gibi seyyahlar da bu geniş ülkenin farklı bölgelerini gezmişlerdi.

Stanley seyahatinden İngiltere'yi faydalandırmak istediye de gerekli ilgiyi görmedi. Yukarı Kongo Araştırma Komitesi'ni kurduran II. Leopold ile anlaşarak buraları onun için tekrar gezmeye karar verdi. 1879-1884 yılları arasında Kongo nehri boyunca birçok kabile reisiyle anlaşmalar yapıp karakollar kurdu. Kongo'dan elde edeceği büyük gelirlerle Çin ve Filipinler'de arazi almak isteyen II. Leopold, daha önce oluşturduğu komitenin adını 1884'te Milletlerarası Kongo Derneği olarak değiştirdi. Ülkesine bağlı bir sömürge haline getiremeyeceğini anladığı bölgede Berlin Konferansı'nda kabul edildiği üzere Bağımsız Kongo Devleti'ni kurdu (1885). Ardından da ülkenin doğusuna hâkim olan müslümanlardan faydalananmaya çalıştı. İlk önce Tippo Tip'i Stanley Falls'a vali tayin etti (1887-1890). 1888 yılında Ekvator bölgesinde Sudan Mehdîsi'nin skandırılarıyla sıkışan Mısır hidivliği-ne bağlı Hattistivâ vilâyeti valisi Emin Paşa'ya Stanley vassatıyla ulaşıp Hattisti-

vâ'yı Bağımsız Kongo Devleti'ne bağlayarak orada kendi valisi sıfatıyla kalmasını istediye de bu arzusu Emin Paşa tarafından kabul edilmedi. Ayrıca ele geçirmek istediği yeni yerlere müslüman vali yardımcılarını tayin etti. Tippo Tip, katılacağı seferler esnasında II. Leopold adına açacağı her karakol karşılığında para alacak, bu devletin her tarafında serbest ticaret yapacaktı. Fakat kendisine istediği miktarda silâh ve asker yardımı yapılmadığı için kısa zamanda bu iş birliğini bırakarak 1892'de Zengibar'a çekildi ve 14 Haziran 1905 tarihinde burada öldü. Yerine Râşid b. Muhammed, Stanley Falls'a vali oldu. Tippo Tip'in çekilmesinden sonra müslümanların Doğu Kongo'daki hâkimiyeti Belçika'ya karşı fazla dayanamamış ve üç yıllık bir direnişin ardından 1895 yılında sona ermişti. Böylece II. Leopold'un müslümanlarla gerçekleştirmek istediği siyasî teşebbüsleri başarıya ulaşamadı.

Belçika kralı bu geniş ülkeyi elinde tutmak için yerlilere karşı baskılarını arttırdı. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından protesto edildi. Kölelik kaldırılmış olsa da madenlerin işletilmesi ve ziraat alanlardan daha fazla ürün alınabilmesi için ahali zorla çalıştırıldı. Belçika hükûmeti ve kamuoyu başlangıçta kralın sömürgeci siyasetini eleştirirken daha sonra ülkeye büyük menfaatler sağladığını görünce onu destekledi. Fakat kralın aşırı harcamalarını kapatmak için yabancı şirketlerden aldığı paralara karşılık Kongo'da onlara büyük araziler satması sebebiyle zor durumda kalan Belçika hükûmeti 15 Kasım 1908 tarihinde ülkeyi resmen sömürgeleştirdi.

1960 yılında Belçika diğer Afrika ülkeleri gibi Kongo'nun da bağımsızlık isteği karşısında direnemedi. Bağımsızlık sonrası ilk devlet başkanı olan Joseph Kasavubu (1960-1965) ve özellikle başkanlığa gelen Patrice Lumumba, sömürge karşıtı mücadeleleri ve Sovyetler Birliği'ne olan yakınlıklarıyla tanındılar. Ancak başbakan, 14 Eylül 1960 tarihinde General Joseph-Désiré Mobutu tarafından yapılan darbe sonucu tutuklanarak öldürüldü. 1964 yılında Katanga ayrılıkçı bölgesi lideri Moise Tshombe sürgünden getirilerek başbakan yapıldı. 1965'te devlet başkanlığına el koyan Mobutu (1965-1997) Afrikalılık siyaseti gütmeye başladı. 1971'de kendi adını Mobutu Sese Seko, devletin adını Zaire, Léopoldville'in adını Kinşasa, Stanleyville'in adını Kisangani, Elisabethville'in adını da Lumumbashi ola-

rak değiştirdi. Mobutu, yaklaşık otuz iki yıl tek partili baskıcı bir yönetimle idare ettiği ve iç isyanların eksik olmadığı ülkede Laurent – Désiré Kabila'nın (1997-2001) iktidarı ele geçirme mücadelesi karşısında direnemeyerek 1997 yılında ülkeyi terketmek zorunda kaldı ve aynı yıl sürgünde bulunduğu Fas'ta öldü. Yeni iktidar tarafından ülkenin resmî adı 1997'de tekrar Kongo Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Bu dönemde de gerek komşu ülkelerin gerekse Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Belçika gibi devletlerin iç karışıklıklara müdahaleleri devam etti. 16 Ocak 2001 tarihinde Laurent – Désiré Kabila bir suikast sonucu öldürülünce yerine oğlu Joseph Kabila devlet başkanı oldu.

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

İslâmiyet'in Kongo'ya yayılması farklı istikametlerden gerçekleşti. İlk defa 666 yılında kuzeydeki Çad gölü havzasına kadar ilerleyen Arap akınlarının etkileri bu ülkenin kuzeyine uzansa da sonraki asırlarda bu gelişmenin izlerine rastlanmamıştır. XI. yüzyıldan itibaren Bilâdüssûdan'da kurulan Mali, Kânim, Bornu, Bagirmi, Vaday ve Hevsa sultanlıklarının zaman zaman güneye irtibatları sayesinde İslâm'ın tesirinin Kongo'ya kadar uzandığı bilinmektedir. Asıl İslâmlaşma ise XIX. yüzyılın başlarından itibaren Doğu Afrika sahillerindeki Arap ve Sevâhilî etkileriyle başladı. Doğu Afrika sahilindeki müslüman tüccarlar üç ayrı istikametten Büyük Göller bölgesinin batısına geçerek İslâmiyet'i yaydılar. Birincisinde Kenya'daki Mombasa liman şehriden Viktoria gölüne ilerleyip Mongo'ya ulaştılar ve buradaki ticarî faaliyetleriyle etkili oldular. İkincisinde Zengibar'dan bugünkü Tanzanya sahilindeki Bagamoyo'ya geçerek buradan içerilere doğru ilerlediler. 1860-1895 yılları arasında Tanganika gölünün batısındaki Fizi'den itibaren Kasongo ve Nyangve'ye, Uvira'dan Kirundu ve Kisangani'ye kadar geniş bir bölgeyi hâkimiyetleri altına aldılar. Üçüncüsünde ise Tanzanya'nın güneyindeki Kilve Sultanlığı'ndan hareket eden müslüman tüccarlar Katanga bölgesine ulaşıp ticarî faaliyetlerini sürdürdüler. Yerlilerin İslâmiyet'i seçmesi, daha çok emrinde çalıştıktıkları müslümanların hayat tarzlarına duydukları hayranlığa dayanıyordu. Tippo Tip'ten önce başlayan tüccar akınlarının ardından onun kurduğu müslüman hâkimiyeti de kısa zamanda bölgeyi etkiledi ve medeniyete kapılarını açtı. Yerliler,

kendilerine Avrupa malları ile silâh ve barut getiren müslümanları iyi karşıladılar. Müslüman tüccarların, yanlarında Hint Okyanusu sahilindeki şehirlere götürdükleri kölelerin bir kısmı oralarda efendilerinin dinine girdiler. İslâmiyet'in kısa zamanda yayılışıyla Kasongo ve kuzeyindeki Nyangve bölgenin önemli İslâm şehirleri oldu.

Kongo'da yarım asır dahi sürmeyen müslüman hâkimiyetinin bölgeye kazandırdıkları ziraat alanında yeni tahıl ve sebzelerin üretimiyle sınırlı kalmadı. Geniş arazilerde mısır, hint darısı, buğday ve pirinç ekimine ağırlık verildi. Kongo'da tanınmayan hayvan türlerinin yetiştirilmesi ve önemli pazarların kurulması sağlandı. Bölgeye gelen müslüman erkeklerin yerli kadınlarla evlenmesinden melez bir nesil doğdu. Doğu Afrika sahilinden Lombani ırmağına kadar yaklaşık 2000 km. boyunca Sevâhilî dili herkesin anladığı ortak dil oldu. Avrupalı seyyahların yerlilerle münasebetlerini bununla kurlmalarına rağmen sömürge idaresi bu dili yasakladı.

Bölgeyi ele geçirmek için başlangıçta müslümanlarla iş birliği yapan II. Leopold, 1895 yılından itibaren düşmanca tavır takınarak mallarına el koyduğu gibi İslâmiyet'in yayılmasını engellemeye çalıştı. Şâfiî mezhebine bağlı olan müslümanların hukukî meselelerini yerliler için açtığı mahkemelerde hallettirmeyi, ayrıca misyonerlerin onları hristiyanlaştırma girişimlerini destekledi; sadece ticaret yapmalarına karışılmadı. Doğu Afrika sahilindeki müslümanlarla koparılan bağlar ise ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden kurulabildi.

İslâmiyet'in Kongo'ya yayılmasında, 1875'te Mısır'ın Sudan'ın güneyine inme teşebbüsü ile 1881'de Sudan'daki Muhammed Ahmed el-Mehdî'nin faaliyetleri de etkili oldu. Bilhassa Hidiv İsmâil Paşa, Mısır adına bölgeye gidecek tüccarları büyük imkânlarla destekleyince bunlar Kuzeydoğu Kongo'daki Azande bölgesine kadar giderek anlaştıkları kabile reisleriyle ticaret yaptılar. Mehdî'nin Kongo'da kurmak istediği İslâm toplumu ise bir varlık gösteremedi. Ayrıca Çad'daki Vaday Sultanı Senüsiyye tarikatına girince Tippo Tip'i etkileyerek fildişi ticaretini Trablusgarp'a yönlendirmişse de Avrupalılar'ın müdahalesiyle bu girişim de yarıda kalmıştı.

Belçika'nın 1918 yılından itibaren Kongo, Ruanda ve Burundi sömürgelerinde İslâm'a karşı sert tedbirler almasına rağmen yerliler içinde Müslümanlık yayılma-

ya devam etti. Bağımsızlığa kadar Kongo müslümanları arasında üç dönemde dinî açıdan gelişmeler gözlemlendi. 1925'te açılan Kur'an okullarına devam eden çocuklar daha sonra Tanzanya'nın Ujji, Tabora, Dârüsselâm şehirlerine ve Kahire'ye gönderildi; bunların arasından Doğu Afrika'nın Kur'an öğreticileri (mwalimu) çıktı. İkinci önemli gelişme, Doğu Afrika'ya Kadirîyye tarikatını getiren Dârüsselâmlı Hasan b. Âmir eş-Şirâzî'nin tesirinin içerilere doğru yayılmasıdır. Ujji'deki temsilcisi Abdullah Kitenge'nin yanında yetişen Kongolu Akiba Kangala 1932 yılından itibaren bu tarikatı Kongo müslümanları arasında yaydı. Ancak Kangala ve arkadaşları Amsi b. Yûsuf 1937'de Uriva'ya sürüldüler ve orada vefat ettiler. Bunların ardından Kongo müslümanlarının önderliğini uzun yıllar Şabani Kagombo b. Baruni ve Mwinyi Salamani yürüttü. Üçüncü gelişme, 1950'li yıllarda Doğu Afrikalı müslüman âlimlerin Kongo'yu sıkça ziyaretleriyle başladı. Bu dönemde Kongo'ya ticaret için gelen Pakistanlı tüccarların da desteği görüldü. Belçika sömürge yönetiminin sonuna doğru üzerlerindeki baskıların gevşemesi üzerine Kasongo ve Kisangani müslümanları dış dünyaya açılırken diğerlerinin tecrit hali biraz daha devam etti. 1957'de Kasongo bölgede İslâm'ın merkezi olarak kabul ediliyordu. Uzun yıllar kendilerine herhangi bir resmî temsil yetkisi verilmeyen müslümanlar buna karşı 1960-1967 yıllarında birçok defa baş kaldırdılar. 1964'te ilk Kongo İslâm Kongresi Kasongo'da toplandı ve 1967'de hukukun tanınma imkânını elde etti. Kasongo'da 1969 yılında toplanan ikinci kongrede müslümanlar arasındaki bölünme yüzünden her türlü dernekleşme askıya alındı ve 1971'de yapılması kararlaştırılan üçüncü kongre de yasaklandı. Kisangani dışında Kongo'da halen müslümanlar daha çok Lualaba nehri boyundaki Ponhierville (Ubundu), Kirundu, Kindu ve Kimambo şehirlerinde yaşamaktadır. İslâmiyet, 1850'lerde nüfuz ettiği ülkenin doğusundan sonra XX. yüzyılın ortasına doğru diğer bölgelerinde de yayılmaya başladı. II. Dünya Savaşı sırasında Afrika kıtasında göçlerin denetimden çıkması üzerine başşehir Léopoldville'e Malililer başta olmak üzere Senegal, Çad ve Nijerya'dan çok sayıda müslüman geldi.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin batı komşusu olan Kongo Cumhuriyeti'nde İslâm'ın varlığı diğerine göre çok yeni olmakla birlikte bu müslümanların ülke nü-

fusu içerisindeki oranı farklı kaynaklarda % 5 ile % 20 arasında gösterilmektedir. Fransız sömürgesi olduğu için buraya Batı Afrika'daki diğer Fransız sömürgeleri olan Senegal, Mali ve Gine'den göçler gerçekleşti. Ayrıca İngiltere sömürgesi olan Gana ve Nijerya'dan gelenlerle müslümanların sayısı arttı. Başşehir Brazzaville'de inşa ettikleri camiler dışında müslümanlar açtıkları medreselerde de çocuklarına dinî eğitim vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HR.SYS, 59-2; BA, Yıldız-Perakende, Mâbeyn Başkîtabetî, nr. 41/97; BA, Yıldız-Perakende, Tahrîrât-ı Enebiyye ve Mâbeyn Mütercimliği, nr. 31/26; S. L. Hinde, *The Fall of the Congo Arabs*, London 1897, s. 1-19, 107-108, 234-235; P. Daye, *Stanley*, Paris 1936, s. 194-226; *Maisha ya Hamed bin Muhammed el Murjebi yaani Tippu Tip* (trc. W. H. Whiteley), [baskı yeri yok] 1958-59; P. Ceulemans, "Introduction de l'influence de l'Islam au Congo", *Islam in Tropical Africa* (ed. I. M. Lewis), Oxford 1966, s. 174-192; Guy de Bosschère, *Autopsie de la colonisation*, Paris 1967, s. 278-288; Crawford Young, "The Congo", *Islam in Africa* (ed. J. Kritzack - W. H. Lewis), New York 1969, s. 250-269; J. Quoq, *Les musulmans en Afrique*, Paris 1975, s. 320-326; J. Kagabo, "Les facteurs d'introduction de l'Islam swahili en Afrique centrale au XIXe siècle", *Sociétés africaines. Monde arabe et culture islamique. Mémoires du Cernaa*, sy. 1, Paris 1981, s. 167-178; N. Bannout, "Relations zaïrois, arabes et européens avant la colonisation du Congo", *a.g.e.*, sy. 2, Paris 1983, s. 179-191; F. Renault, *Tippu Tip*, Paris 1987, tür.yer.; İdris Bostan, "The Ottoman Empire and the Congo. The Crisis of 1983-95", *Studies on Ottoman Diplomatic History* (ed. Sinan Kunalalp), İstanbul 1990, V, 103-119; E. M'Bokolo, *Afrique noire (Histoire et civilisation XIXe-XXe siècles)*, Paris 1992, II, 173, 278, 282-284, 304-305; M. Hiskett, *The Course of Islam in Africa*, Edinbourg 1994, s. 172-173; Türkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1977, s. 415-428; J. W. Rome, "Islam on the Congo", *MW*, VI (1916), s. 282-290; Abdülfettâh Mukallid el-Ganîmî, "el-İslâm ve'l-müslimîn fi'l-Kûngu Birâzzafîl", *et-Tezâmünü'l-İslâmî*, XXXVI/3, Mekke 1981, s. 60-66; S. von Sicard, "al-Murdjibî", *EI²* (Fr.), VII, 607-608.

AHMET KAVAS

KONİÇE

Bosna-Hersek'te tarihî bir kasaba.

Saraybosna'yı Mostar üzerinden Adriyatik sahillerine bağlayan önemli yol üzerinde ve Neretva nehrinin kenarında kurulmuştur. Denizden yüksekliği 280 m. olup etrafı yüksek dağlarla çevrilmiştir. Konîçe (Konjic), Kuzey Hersek'te Osmanlı hâkimiyeti sırasında gelişerek bölgenin önemli yerleşim yerlerinden biri olmuş-

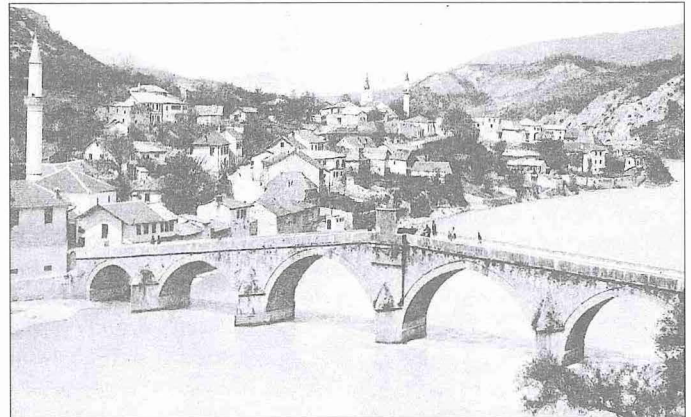
tur. Bosna'nın 867'den (1463) itibaren Osmanlı idaresi altına girdiği sırada küçük bir köy durumundaydı. Burası Ortaçağ'dan kalan ve Osmanlılar tarafından kuzeydeki daha önemli bir mevki olan Belgrad-Glamoç'dan ayırmak için ve küçük yapısı sebebiyle Belgradcık diye isimlendirilen kalenin yıkıntılarının aşağısında küçük ve dar bir düzlükte yer alıyordu. 880-883 (1475-1478) tarihli kayıtlara göre bir pazar yeri olan bu köyde on üç hristiyan hânesi (yaklaşık altmış kişi) mevcuttu. Sonraki yıllarda yavaş fakat düzenli bir gelişme gösterdi. 935 (1529) tarihli tahrir defterinde Konîçe'de yarısı müslüman, yarısı hristiyan olan yirmi altı hânenin (yaklaşık 120 kişi) mevcut olduğu kaydedilmişti (BA, TD, nr. 96). 983'te (1575) burada yetmiş dört müslüman ve on beş hristiyan hânesi (toplam 400 kişi) bulunmasına karşılık 1013'te (1604) 117 müslüman hânesiyle sadece iki hristiyan hânesi (toplam 700-750 kişi) vardı. Bu durum, 1475'ten 1604'e kadar olan dönemdeki büyümeye işaret ettiği gibi İslâmiyet'in de hızla yayılmış olduğunu gösterir.

Konîçe'de İslâmiyet'in yayılışı, köken itibariyle tamamı ya bizzat Konîçe'den veya çevredeki yerlerden gelen Osmanlı resmî görevlileri tarafından kurulan dinî vakıflarca desteklenmiştir. Mostar Mukâtaa Nâzırı Hacı Karagöz 1570'te Neretva üzerinde bir köprü ile büyük bir han ve bir mektep yaptırmıştır. Bugünkü Vardaça Camii'nin olduğu yerde 982 (1574) tarihli bir başka caminin bulunduğu bilinmektedir. 987'de (1579) Hüdâverdi Mehmed Bey bugün Repovaça Camii diye bilinen bir cami ile bir musallâ inşa ettirmiştir. 1033'te (1623-24) Çarşı Camii günümüzdeki şekliyle yeniden yaptırılmış, ardından bu binaya bir de medrese eklenmiştir. Medrese binası II. Dünya Savaşı sonrasına kadar varlığını sürdürmü-

tür. 1058'de (1648) Mehmed Çavuş Alioğlu (Alağîç) Neretva'nın kıyısında zarif bir kubbeli cami, Halvetî dervişleri için on hücreli bir hankah, imaret, mektep ve hamamdan oluşan bir külliye ile yakınında kendisi için kule biçiminde bir ev yaptırmış ve bunların bakımı için büyük bir para vakfı kurmuştur.

Kasabanın gelişmesi muhtelif seyyahların dikkatini çekmiştir. Athanasio Georgiceo, 1626 tarihli istihbarat raporunda Konîçe'de 300-400 civarında müslüman hânesi (yaklaşık 2000 kişi) bulunduğunu belirtir. Katolik piskoposu Marian Maravić 1655'te 400 müslüman hânesiyle beş camiden bahseder. Fransız seyyahı Quiclet, Karagöz Bey Hanı'nın 1658'deki halinin ayrıntılı bir tasvirini yapar. Evliya Çelebi 1664'te Konîçe'de altı mahalle ve 600 hânenin (3000-3500 kişi) yanında biri cami durumundaki sekiz mescid, iki medrese, iki tekke, iki hanla bir hamam bulunduğunu ve özellikle demir eşya, kılıç, bıçak vb. imalatından ve demirin kasabaya hâkim dağlardaki madenlerden elde edildiğinden söz eder. Kasabadaki en son fakat en önemli Osmanlı inşa faaliyeti, Hacı Karagöz'ün eski tahta köprüsünün masrafları Blagaylı Hacı Ali Ağa Kolakoviç tarafından karşılanarak taştan yeniden inşa edilmesidir.

XVIII ve XIX. yüzyıllarda Konîçe bir gelişme dönemine girdi. Thielen 1828'de kasabada sadece 300 hâne (1500 kişi) bulunduğunu, ancak beş caminin varlığını sürdürdüğünü yazar. 1861'de Alman konsolosu Otto Blau bir zamanlar görülen ticarî canlılığın tamamıyla sona erdiğini belirtir. Avusturya idaresi döneminde (1878-1918) Konîçe'yi Saraybosna'ya ve Mostar üzerinden Adriyatik'e bağlayan bir demiryolu inşa edilmesine rağmen kasaba tam anlamıyla gelişme göstereemedi. 1910'larda müslümanların oranı

Konîçe'nin
1930 yılındaki
görünüşü
(ön planda
Neretva
Köprüsü)